

Mikulski, Zdzisław

Z życia nauki i z życia Towarzystwa : Jubileusz stulecia Towarzystwa Naukowego Warszawskiego (1907-2007) : 100 lat Towarzystwa Naukowego Warszawskiego (1907-2007)

Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego 70, 9-14

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

A. Z ŻYCIA NAUKI I Z ŻYCIA TOWARZYSTWA

JUBILEUSZ STULECIA TOWARZYSTWA NAUKOWEGO WARSZAWSKIEGO (1907–2007)

Zdzisław Mikulski

100 LAT TOWARZYSTWA NAUKOWEGO WARSZAWSKIEGO (1907–2007)

Początki Towarzystwa Naukowego Warszawskiego sięgają przełomu XVIII i XIX wieku i wiążą się z powstaniem Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk, zaledwie 5 lat po trzecim rozbiorze Rzeczypospolitej. Jego inicjatorem i twórcą był Stanisław Sołtyk, w którego pałacu w Warszawie odbywały się pierwsze spotkania inauguracyjne. Prowadził on gospodarstwo rolne w Radomskiem i zakłady żelazne. Pod przewodnictwem S. Sołtyka odbyło się pierwsze spotkanie 1 XI 1800 r., ustanowiono zasadniczy charakter Towarzystwa i jego nazwę: Towarzystwo Przyjaciół Nauk. 6 XI 1800 r. odbyło się pod przewodnictwem S. Sołtyka spotkanie, na którym wybrano prezesem Jana Chrzciciela Albertrandiego, biskupa zenopolitańskiego, ze spolszczonej rodziny włoskiej, wybrano też pierwszych członków Towarzystwa. Znaleźli się w nim „przedstawiciele arystokracji i duchowieństwa, byli generałowie i politycy, zajmujący wysokie stanowiska w administracji, byli artyści i profesorowie szkół wyższych, byli nauczyciele i pracownicy administracji szkolnej, były wreszcie osoby zaproszone wedle klucza towarzysko-salonowego”. Od samego początku silna była w Towarzystwie świadomość roli, jaką organizacja uczonych i pisarzy powinna odegrać w życiu narodu „na drodze badań humanistycznych, służących rozwojowi narodowej kultury i ochronie tradycji, oraz na drodze badań przyrodniczych, służących rozwojowi narodowej gospodarki”.

Przewidywany w statucie podział na kilka wydziałów nie został przyjęty i ostatecznie praca odbywała się w dwóch wydziałach: umiejętności i nauk, choć podział kompetencji nie był ściśle ustalony. Natomiast dwa razy w roku odbywały się tzw. zebrania publiczne, których wyniki publikowano w Rocznikach Towarzystwa, wydawanych od 1802 r. (nieregularnie). Każdy Rocznik rozpoczynał się mową Prezesa, o charakterze informacyjno-sprawozdawczym. Roczniki zapełniała głównie twórczość członków Towarzystwa, a objętość tomu sięgała 400–500 stron niewielkiego formatu. Ważnym zadaniem było spełnienie celów Komisji Edukacji Narodowej. Tak np. pierwsze cztery tomy zawierały zestawienie obserwacji astronomicznych czynionych w Uniwersytecie Jagiellońskim przez Jana Śniadeckiego, a także rękopis „Dzieła Towarzystwu Warszawskiemu Przyjaciół Nauk Oddane, a z Woli Tegoż Towarzystwa Drukiem Ogłoszone” pt. „Geografia czyli opisanie matematyczne i fizyczne Ziemi” (Warszawa 1804).

W 1808 zmarł Albertrandi, a prezesem Towarzystwa został Stanisław Staszic. Już w Roczniku za 1810 rok (tom 5) S. Staszic rozpoczął publikowanie poszczególnych rozdziałów swego dzieła „O ziemiórództwie gór, dawniej Sarmacji, a później Polski...”. Na uwagę zasługuje pięcioczęściowe dzieło „O hojności Królów i względach Panów Polskich dla rzeczy lekarskiej i Lekarzyw...”, rozpoczęte w Roczniku 1811 (t. 7), a zakończone w Roczniku 1822 (t. 15), autorstwa Jerzego Chrystiana Arnolda, historyka medycyny pochodzenia niemieckiego, urodzonego w Lesznie. Nadmienmy, że już w 1820 r. powstało bratnie Towarzystwo Lekarskie Warszawskie, które rozpoczęło publikowanie swego „Pamiętnika” w 1857 r. Jednym z założycieli i pierwszym prezesem TLW był J. Ch. Wolff, autor kilku artykułów w Rocznikach TNW, a w tym „Rysu Topografii Medycznej Miasta Warszawy” (Rocznik 1830, t. 21).

Powołanie w 1816 r. Uniwersytetu Warszawskiego stało się ważnym wydarzeniem w działalności Towarzystwa, jego ożywieniem i rozszerzeniem zakresu zainteresowań. Przysłużył się do tego udział kilkunastu profesorów Uniwersytetu, a jego współorganizator Samuel Bogumił Linde dał obszerny artykuł „Prawidła etymologii przystosowane od języka polskiego” (Rocznik 1807, t. 4) i następnie „Wstęp do słownika polskiego”, opracowywanego przezeń wówczas (Rocznik 1811, t. 7).

Z inicjatywy S. Staszica i przy jego wkładzie finansowym został położony (28 IX 1820) kamień węgielny pod budowę własnej siedziby

Towarzystwa (późniejszy Pałac Staszica). Niestety fundator siedziby zmarł w 1826 r. Jego następcą został Julian Ursyn Niemcewicz, a po jego wyjeździe z kraju, z chwilą wybuchu Powstania Listopadowego, prezesurę objął Adam Prażmowski. W 1832 r. Towarzystwo zostało uznane przez zaborców za „nieistniejące”, a jego zbiory wywieziono do Rosji.

Tymczasem w 1871 r. powstała w Krakowie Akademia Umiejętności, „naczelną polską instytucją naukową w okresie zaborów”. W jej skład wchodził także członek z zaboru rosyjskiego i pruskiego, w tym dawni członkowie TPN, absolwenci Uniwersytetu Warszawskiego i Szkoły Głównej, oraz członkowie Kasy im. Józefa Mianowskiego.

Od 1900 r. czyniono starania o utworzenie odrębnego Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, aż po opracowanie w 1904 r. projektu statutu. Strajki 1905 r. opóźniły utworzenie Towarzystwa aż wreszcie powstało ono 25 XI 1907 r. w 45 rocznicę powstania Szkoły Głównej Warszawskiej. Tymczasową siedzibą TNW było mieszkanie dr med. I. Baranowskiego, członka Towarzystwa (ul. Krakowskie Przedmieście 7); dopiero w 1911 r. J. hr. Potocki zakupił na ten cel dom przy ul. Kaliksta 8 (obecnie ul. Śniadeckich 8). Prezesem TNW został Aleksander Walerian Jabłonowski – historyk i etnograf. Pierwszym zadaniem TNW było współdziałanie z AU w opracowaniu „Encyklopedii Polskiej” i innych dzieł naukowych oraz organizacja nauki w Polsce. TNW składało się najpierw z trzech Wydziałów: I. Językoznawstwa i Historii Literatury, II. Nauk Historyczno–Społecznych, Filozofii i Antropologii, III. Nauk Matematycznych i Przyrodniczych oraz Komisji Wydziałowych. Pochodzący ze składek społecznych, darów i zapisów majątek pozwalał na rozwinięcie prac badawczych, a następnie powstanie placówek naukowych. Tak powstały pracownie: antropologiczna (K. Sołyhwo) i radiologiczna (M. Skłodowska–Curie¹ i L. Wertestein), gabinety: filologiczny (G. Korbut), historyczny i nauk historycznych (M. Handelsman), a już w 1920 r. Instytut Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego, ze stacjami: hydrobiologiczną na jeziorze Wigry, morską na Helu i biologiczną w Mińsku na Polesiu. W 1928 r. powołano Wydział IV. Nauk Biologicznych, a w 1930 r. Wydział V. Nauk Technicznych – niezależnie od utworzonej z inicjatywy TNW Akademii Nauk Technicznych w 1920 r. z Gabrielem Narutowi-

---

¹ Wybuch I wojny światowej uniemożliwił jej kierowanie pracownią. W listopadzie 1914 r. poległ asystent uczoney Jan Danysz walcząc w szeregach armii francuskiej.

czem na czele. Dzięki wcześniej powstałym komisjom udało się po I wojnie światowej powołać państwową służbę geologiczną. W 1921 r. powołano Instytut Nauk Antropologicznych i Etnologicznych przy Muzeum Prehistorycznym im. Erazma Majewskiego. W okresie międzywojennym nastąpił znaczny rozwój podobnych komisji przy wszystkich niemal wydziałach TNW, rozpoczęto też wydawanie „Sprawozdań” z posiedzeń Wydziałów, powrócono do wydawania „Rocznika”. Wydziały I i II zajęły się organizowaniem badań nad kulturą i historią Mazowsza i stolicy. Kontynuowano w ramach TNW serię „Źródła dziejowe” oraz zbierano materiały do „Atlasu historycznego ziem dawnej Rzeczypospolitej”.

II wojna światowa spowodowała ogromne straty majątku TNW, zwłaszcza co się tyczy Pałacu Staszica (zniszczeniu uległa znaczna część biblioteki), sporadyczne spotkania odbywały się w warunkach konspiracyjnych. Tuż po wojnie rozpoczęto działalność organizacyjną i wydawniczą. W celu uczczenia lecia istnienia Towarzystwa wydano kilka poważnych monografii omawiających dzieje zarówno TPN jak i TNW, jak: „Towarzystwo Naukowe Warszawskie. Materiały do jego dziejów w latach 1907–1950” (B. Nawroczyński, 1950), „Rola Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk w rozwoju kultury umysłowej w Polsce” (B. Suchodolski, 1951), „Z dziejów Towarzystwa Przyjaciół Nauk” (J. Michalski, 1953), a nawet „Pałac Staszica — siedziba Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” (P. Biegański, 1951). Okres 1945–1953 był wykorzystany głównie na odbudowę Pałacu Staszica z zachowaniem dawnej jego formy architektonicznej, oraz na wydanie zaległych wydawnictw naukowych i sprawozdawczych, w tym także kolejnych „Roczników TNW”. Powołanie w 1951 r. Polskiej Akademii Nauk oraz przejście majątku TNW spowodowało zaprzestanie jego działalności (analogicznie jak i Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie).

Koncepcja wznowienia Towarzystwa Naukowego Warszawskiego pojawiła się w 180 rocznicę (25 XI 1800) utworzenia Towarzystwa Królewskiego Przyjaciół Nauk; kilkakrotne zebrania w 1981 r. doprowadziły do znacznego zwiększenia liczby członków i opracowania statutu, który został zatwierdzony 4 XII 1981 r. Mimo trudności wywołanych stanem wojennym zebranie 27 X 1982 r. doprowadziło do wyboru Tymczasowego Zarządu TNW pod przewodnictwem Wiktora Kemuli – wybitnego chemika z Uniwersytetu Warszawskiego. Działalność wydawniczą rozpoczęto od przygotowania „Rocznika TNW,

XLVI 1983”, który ukazał się w postaci skryptu w 1984 r. Początkowe trudności lokalowe (w Pałacu Staszica) zostały załatwione w czerwcu 1981 r. dzięki Tadeuszowi Kotarbińskiemu – wybitnemu filozofowi, członkowi PAN i TNW, który udostępnił swój gabinet zarówno na posiedzenia TNW, jak i Polskiego Towarzystwa Filozoficznego.

W 1986 r. prezesem Towarzystwa został Aleksander Gieysztor, wybitny historyk i zarazem prezes PAN; nastąpiło pewne zbliżenie obu organizacji, a towarzystwa naukowe zostały uznane za „czwarte ogniwo nauki polskiej” (po PAN, uczelniach i instytucjach resortowych). W 1992 r. prezesem został Bolesław Górnicki, znany lekarz pediatra, który doprowadził do zmiany statutu i dostosowania go do nowych warunków, wprowadzając także TNW do Rady Towarzystw Naukowych (działającej przy PAN). Z czasem doprowadzono do regularnego wydawania „Rocznika TNW”. Nowy statut TNW wyraźnie zaznacza, że „Towarzystwo Naukowe Warszawskie, założone w 1907 r., jest kontynuatorem działalności Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk (1800–1832)” i że „Terenem działalności Towarzystwa jest obszar województwa stołecznego warszawskiego, a jego siedzibą jest m.st. Warszawa”, jednak jego członkowie mogą pochodzić spoza obszaru działania, a nawet z zagranicy. Towarzystwo rozwinęło szeroką akcję odczytową. Czci także jubileusze swego powstania i jubileusze związane z życiem swych wybitnych członków. Ważnym wydarzeniem są spotkania naukowe poświęcone współczesnym zjawiskom naukowym. Wszystkie te sprawy znajdują miejsce w bieżących „Rocznikach TNW”, a w tym stałe wiadomości sprawozdawcze z działalności Towarzystwa. Dużym uznaniem cieszą się publikacje TNW, wydawane z pomocą finansową nadrzędnych instytucji, wydawane w liczbie kilku tomów rocznie. W 1993 r. powstała przy Wydziale I. Językowa Komisja Sławistyczna pod przewodnictwem Ewy Rzetelskiej-Feleszko; głównym zadaniem Komisji jest wydawanie „Bibliografii językoznawstwa sławistycznego” (pod red. Zofii Rudnik-Karwatowej), mającej charakter międzynarodowy. Wcześniej (1990) powstała przy Wydziale I Komisja Kultury Słowa pod kierunkiem Jadwigi Puzyniny; jej głównym celem jest upowszechnianie i pogłębianie poczucia odpowiedzialności za stan polszczyzny. Od 1993 roku przewodniczącą Komisji jest Kwiryna Handke. W 1998 r. rozpoczęto stałe warsztaty językowe dla uczniów, poświęcone analizie i budowie tekstów wypowiedzi, tj. dbałości o jakość formy tekstów funkcjonujących w komunikacji publicznej.

W latach 90. Towarzystwo podpisało umowę z Fundacją Batorego i zajęło się organizacją programu stypendialnego wspierającego młodych naukowców wyjeżdżających na zagraniczne konferencje i kongresy. Inicjatywa ta przejęta została w 2001 r. przez Fundację na rzecz Nauki Polskiej, która do chwili obecnej w pełni finansuje zarówno wyjazdy laureatów jak i organizację konkursów przez Towarzystwo. Program funkcjonuje aktualnie pod nazwą *Stypendia Konferencyjne* i obejmuje również udział w konferencjach międzynarodowych organizowanych w Polsce.

W 1995 r. prezesem TNW został Witold Rudowski, wybitny lekarz, chirurg i członek zwyczajny PAN. Rozwinięto wówczas akcją odczytową oraz zorganizowano kilka konferencji naukowych (często wspólnie z PAN). W 2001 r. prezesem został Andrzej Paszewski (Instytut Biochemii i Biofizyki PAN). Zintensyfikowano spotkania naukowe z różnymi instytucjami naukowymi, a Towarzystwo jest uznawane za jedno z aktywniejszych organizacji. Podjęto też zabiegi w kierunku odzyskania własności majątkowych. Pozwoliłoby to na rozwinięcie zakresu działalności i współpracy naukowej z innymi placówkami i organizacjami.

W następnym stuleciu TNW powinno być znacznie bardziej widoczne, przede wszystkim w Warszawie, jako najważniejsze ogólne towarzystwo naukowe związane wyraźnie z życiem kulturalnym i naukowym stolicy i uczestniczące w jej działaniach. Warto byłoby zwrócić uwagę na możliwość współpracy międzynarodowej, a zwłaszcza współpracy z podobnymi polskimi placówkami za granicą, w celu rozwinięcia kontaktów i współpracy naukowo-kulturalnej; dotyczyłoby to przede wszystkim wymiany wydawnictw i organizowania wspólnych konferencji. O takiej współpracy powinno się mówić już wkrótce, sprzyjać temu może obecna wymiana młodzieży akademickiej dzięki Fundacji na rzecz Nauki Polskiej.

SPRAWOZDANIE Z OBCHODÓW JUBILEUSZU STULECIA TNW

Przygotowania do obchodów stulecia Towarzystwa rozpoczęto od początku 2006 roku. W skład Komitetu Honorowego obchodów tego jubileuszu weszli:

- Ministrowie: Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz Kultury i Dziedzictwa Narodowego,